

YAZILIKAYA'NIN KORUNMASI

Halil GÜNGÖR¹ Hülya ÇOPUROĞLU² Nadir YAZ³ Mehmet ÖZ⁴

¹ Osmangazi Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi TEMA Vakfı Eskişehir Temsilcisi Osmangazi Üniversitesi Ziraat Fakültesi – ESKİŞEHİR

² Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürü- ESKİŞEHİR

³ Araştırmacı, Gazeteci, TEMA Vakfı Eskişehir Temsilciliği Basın ve Halkla İlişkiler Birimi Sorumlusu Kurşunlucami Sok. No:1 Odunpazarı- Eskişehir

⁴ Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre ve orman İl Müdürlüğü Etüt ve Proje Müdürü –Eskişehir
hgungor@ogu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, "Bir doğa harikası, Bir kültür mirası olan Yazılıkaya" nın daha fazla tahribe uğramadan , en iyi şekilde korunarak, gelecek kuşaklara nasıl intikal ettirilebileceğini belirlemek için yapılmıştır.Tarihsel kent olan Yazılıkaya'nın çevresindeki doğal Frig kalelerinin, yaban hayatının korunması için yeterli tedbirlerin alınmasını sağlamak,Dünya kültür mirası içinde önemli bir yere sahip olan Mita (Midas) kentine kamuoyunun dikkatini çekmek,Mita (Midas) kenti platformunda bulunan başta Mita (Midas) Kaya anıtıyla, diğer anıtların , kaya tapınaklarının, mezar odalarının, yazıtları ve sarnıçların tamir edilmesi için gerekli kaynağı araştırıp bulmaktır.Doğal güzellikleriyle dikkati çeken Yazılıkaya, Eskişehir'e 80 Km uzaklıkta , Han ilçesi sınırları içindedir.Mita (Midas) Kenti, Türkiye'de "Yazılıkaya" olarak anılan ikinci tarihsel kenttir. Mita kenti platformunun doğuya bakan cephesinde yükselen, üzerindeki Frigce yazılardan dolayı adına " Yazılıkaya" denilen vadiye hakim bir yerdeki görkemli Frig kült anıtı, bir gergef gibi işlenmiştir. Anıt, Frig mimarisinin şaheseridir.Yapılan çalışma sonucunda Mita Kenti ve çevresi doğal ve kültürel yapısının insanların insafına terk edildiği, korunması için ciddi hiçbir tedbirin alınmadığı belirlenmiştir.Yazılıkaya (Mita Kenti)'nin Türkiye'nin de taraf olduğu "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kapsamında Mita Kenti'nin "Dünya Miras Listesi"ne ve " Dünya Tehlike altındaki Miras Listesi"ne alınması gerekmektedir.Çevre ve Orman Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yazılıkaya'daki doğal ve Kültürel Varlıkların korunması için ortak bir çalışma yürütmeli, Yazılıkaya ve çevresi Milli Park ilan edilmeli ve Yazılıkaya tanıtılarak Türk Turizmine kazandırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yazılı Kaya, Midas, Tarihi Kent, Doğa Koruma

PROTECTION OF YAZILIKAYA

ABSTRACT

This study has been conducted in order to determine the way of transferring this natural beauty and cultural inheritance " Yazılıkaya" to the next generations by protecting it very well.Pulling the attention of the public to the Mita (Midas) city where has an important place in the world cultural inheritance.Searching for the required financial sources for the restoration of Mita (Midas) Rock Monument, and other monuments, Rock Temples, Grave Rooms, Inscriptions, and Cisterns that take place in the Mika (Midas) city platform.Yazılıkaya where pull the attentions by it's natural beauty, takes place within the Han district borders and 80 Km away from Eskişehir.Mita (Midas) City is the second historical city known as Yazılıkaya in Turkey.At the end of the conducted study, it has ben seen that there hasn't any serious precaution been taken for the protection and the natural and cultural structure of the Mita City has been left to the people's justice.Yazılıkaya should be taken into "World Inheritance List" and "Endangered World Inheritance List" within the contract of protecting the World Cultural and Natural Inheritance.Both the ministry of Nature, Forestry, Culture and Tourism have to conduct a common study for the protection of Naturel and Cultural Resources in Yazılıkaya. Yazılıkaya and it's surroundings should be declared as a Natural Park and by Introducing it Globally Yazılıkaya will take its deserved place in the Turkish Torism.

Keywords: Yazılıkaya, Midas, Historical City, Natura Protection

GİRİŞ

Eşsiz tarihi ve kültürel mirasıyla ülkemiz, doğal ve tarihî değerlerinin korunması halinde turizm cenneti olmak açısından çok şanslıdır.

Ekolojik, biyolojik doğal kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği açısından olduğu kadar arkeolojik,tarihî ve kültürel değerler açısından da diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, özel bir konuma sahip olan ülkemizde, bu değerlerin korunabilmesi amacıyla ulusal ve uluslar arası düzeyde birtakım tedbirler alınmalıdır.

Anadolu'da, Hatti, Luwi, Hitit, Urartu, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Uygarlıkları gibi önemli uygarlıklar görülmüştür. Bunlar içinde Frigler'in ayrı bir yeri vardır. Ne yazık ki, Demirçağı'nın "demir adamları Frigler hakkında yeterli bilgimiz yoktur.

MÖ 1200'lü yıllarda Anadolu'ya gelen Frigler, Eskişehir, Yozgat, Ankara, Afyon, Kütahya, Konya, Çanakkale, Balıkesir, Denizli, Manisa, Isparta, Burdur civarına yerleşmişlerdir. Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra aynı topraklarda MÖ 800'lü yıllarda siyasî birliği kurarak Gordion'u başkent yapan Frigler, MÖ 676 (675?) da çıkan Frig – Kimmer savaşında Kimmler'e yenilmişlerdir. Gordion ve diğer Frig şehirleri yakılıp yıkılmış ve böylece Frig devleti ortadan kalkmıştır (Sevin, 2001; Çapar, 1987).

Antropolojik tipleri, "...Hititler gibi kısa boylu, geniş ve dolgun yüzlü, büyükçe burunlu..." olarak tarif edilen Frigler, çağının en gelişmiş milletiydi. Frigler, sanatları, kültürleri ve sosyal yaşamlarıyla insanlık tarihine büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

AMAÇ

Dünya kültür mirasında önemli bir yere sahip olmasına rağmen kamuoyu tarafından yeterince tanınmayan Mita(Midas) Kentine adını veren Yazılıkaya Frig anıtı, ilgisizlik ve doğal koşullar nedeniyle gün günden tahrip olmaktadır. Kimi kayalarda bulunan Frig yazı ve figürleri kaybolmaya yüz tutmuştur.

Dünya kültür mirası listesine alınması için bir an önce harekete geçilmesi, Millî Park ilân edilerek özel koruma statüsüne alınması, doğal koşullardan etkilenmemesi için acilen önlem alınması, kaya anıtların, mezar odalarının, sarnıçların tamir edilmesi için gerekli parasal kaynakların sağlanması; Frigler hakkında yeterli bilgilere ulaşabilmek için bu bölgede arkeolojik çalışmalar yapılması, Yazılıkaya'nın tanıtımı ve turizme açılması bu çalışmanın amacıdır.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında Müzelerden; TBMM, TTK, Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi, Osmangazi Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi kütüphanelerinde bulunan yazılı kaynaklardan büro çalışmaları yapılmış; bölgede arkeolojik çalışmalar yapan yerli ve yabancı bilim adamları ile görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Yazılıkaya Kenti ve çevresinde arazi çalışmaları yapılmış, Frig eserlerinin fotoğrafları çekilerek meydana gelen tahribatlar belirlenmiştir.

BULGULAR

Mita Kenti, Ayazini, Aslantaş, Gordion, Pazarlı, Alishar, Alacahöyük, Boğazkale vb gibi önemli yerleşim yerlerinde MÖ VIII. Yüzyıla ait pek çok Frig eseri bulunmaktadır.

Asur ve Urartu sanatlarını özümseyerek geliştiren; Hititlerin bilgi, görgü, deneyim ve sanatlarından yararlanarak kendi özgün üsluplarını yaratan Frigler, güçlü bir Anadolu Uygarlığı yaratmışlardır. Çağdaşları Lidya, Helen ve Ege uygarlıklarına da örnek olmuşlardır.

Frigli ustalar; dökme sanatında, kabartmada, bronz işçiliğinde, ağaç işçiliğinde, dokumacılıkta, fildişi işlemeciliğinde, yün keçe yapımında; keten, kendir, moher ve kilim dokumacılığında ileri düzeyde olup, o dönemin bir teknolojik başarısı olarak kabul edilen altın, gümüş, bronzdan yapılan çengelli iğnelerin (fibulaların) ünü, Mısır ülkesine kadar ulaşmıştır. Gordionda bulunan fibulaların sayısı 1000'den fazladır. Frigler'in ürettikleri bu iğneler MÖ VIII. ve VII. yüzyıllarda Balkanlar'a, Kıta Yunanistan'ına, Asur'a, İran'a ve Mısır'a kadar yayılmıştır (Sevin 2001).

Madenleri ve ağacı çok iyi işleyen frigler mobilya yapımında sadece ağacın seçimine değil; rengine, kokusuna dahi dikkat etmişlerdir. Örneğin sarı ve sert şimsir ağacının dayanıklılığının yanı sıra onunla güzel bir uyum oluşturan, koyu renkli ceviz, ardıç ve porsuk ağacının kullanılması, sanatta ne kadar ileri gittiklerinin bir göstergesidir.

Heredot'un bahsettiği Lydia Kralı Gyges'in (MÖ 680-652) mahkeme işlerini görürken oturduğu tahtı, Gordionlu mobilya sanatçıları tarafından yapılmıştır. Kral Gyges, tıpkı kral Mita gibi, Frigli ustalara yaptırdığı tahtını Delphi'deki Apollon Tapınağı'na armağan etmiştir (Ökmen,1973).

Frigler'de dokumacılık, özellikle halı dokumacılığı MÖ VIII yüzyılda çok gelişmiştir. Gordion'da ortaya çıkarılan keten ve yünden kumaş kalıntıları Frig dokumalarının en eski örneklerindedir. Frigler'in, tapates dedikleri halı ve kilimleri çok ünlüdür. Birçok Avrupa dilinde bugün, duvar halıları için kullanılan tapates sözcüğünün aslı Frigçe'dir.

Altın ipliklerle yapılmış nakışlamanın bir Frig buluşu olduğu bilinmektedir. *Nakışçının*, Lâtince karşılığı Frigo'dur. İğne ile nakış işleri de Frigler'in buluşudur (Diker 2000).

Frig sanatının en güzel örnekleri Alishar'da bulunmuştur. Frig seramik sanatı, ilginç ve özgün kap şekillerini geliştirmiştir.

Kayaları oyarak yaptıkları anıtları insan ve hayvan motifleriyle süsleyen Frigler; pişmiş topraktan levhalarla, tanrıçaları Kibele için yaptıkları tapınakları süslediler.

Frigler, taş yontu ve kabartmalarda da başarılıdırlar. Kayalardan oyulmuş kült ve mezar anıtları yapmışlardır. Bu kaya anıtları, Anadolu'nun en ilginç ve en değerli eserleri arasındadır.

Ankara, Eskişehir, Afyon, Kütahya civarındaki kalelerini yüksekçe tepeler üzerine kurmuşlardır. Kalelerin içinde tıpkı Pazarlı Frig Kalesi'nde olduğu gibi muntazam, dörtgen şeklinde küçük evler yapmışlardır. Evlerin temelleri taştan, yan duvarları ise tahta hatıllarla desteklenmiştir. Tahta hatılların araları kerpiçle doldurulmuş, damlar ise ahşaptır. Su sarnıçları, sunaklar ve depolarda ardıç ağacından direkler kullanılmış, çatılar ise ahşap malzemeyle örtülmüştür(Altınok 1995).

Mita Anıtı, semerdanlı ve megaron planlı bir tapınağın ana cephesini temsil etmektedir.

Anıtın bütün yüzeyi geometrik motiflerle bezenmiştir.İçinde tanrıça kabartmasının bulunduğu 5.5 m genişliğinde, 1.45 m derinliğinde kapı biçiminde bir kaya oyuğu olan niş cephenin en önemli bölümüdür.Burada, günümüze ulaşamayan belki bir kibele kabartması belki konulup kaldırılabilen ve büyük bir ihtimalle ahşaptan yapıldığı düşünülen, gözlerinde iri zümrüt ve/veya yakut benzeri bir taş olması muhtemel olan bir kibele heykeli olduğu bildirilmektedir (Sevin 1982).

Bitirilmemiş (Bitmemiş) Anıt , akrapolün güneybatı cephesine yontulmaya başlanan anıt yarım kalmıştır.Anıtın yapımına başlamadan önce küçük bir örneğini anıtın kuzey tarafına çizmişler ve anıtın yapımına bu çizimden sonra başlamışlardır(sevin 1982).

Yazıtlı Sunak Yazılıkaya platformunun güneyinde bulunan düzlükte üzerinde frig yazıtı bulunan bir sunak vardır.Altarın arkılığı, yukarı doğru bir çift disk ile yuvarlatılarak şekillendirilmiştir.

Bir gergef gibi Frig motifleriyle işlenen Midas Kenti baş yapıtı Yazılıkaya üzerinde bulunan "niş" ile semerdanlı olduğu düşünülen mezar odası tahrip edilmiştir. Anıtın üst ortasında meydana gelen yarığın giderek derinleştiği, üst ortasında bulunması gereken figürün yok olduğu görülmüştür. Anıt üzerindeki yazıların da doğal koşullara yenik düşmekte olduğu; Yazılıkaya ve çevresinde bulunan diğer anıtlara, hayvan barınağı olarak kullanılan mağaralara, mezarların içindeki figürlere; civarda bulunan Pişmişkale, Akparekale, Kocabaşkale, Doğanlıkale, Yapıldakasarkale, Kümbetasarkale gibi yerleşkelere, anıtlarda bulunan Frig yazılarına, insanlar tarafından zarar verildiği anlaşılmıştır.

Uygurlık tarihi bakımından bu denli önemli olan Yazılıkaya'da inceleme ve araştırma yapacak yerli ve yabancı bilim adamlarının, turistlerin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek herhangi bir tesis ve rehber yoktur. Mita Kenti platformu üzerine dağılmış olan anıtları, sunakları, sarnıçları, mezarları, figürleri gösterecek yeterli tanıtım levhaları bulunmamaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gelişmiş bir yazı diline sahip olan Frigler hakkında daha fazla bilgimiz yoktur. Hititlerin, Asurluların "kil" tabletleri, yaşadıkları dönemi ayrıntılı bir biçimde aydınlatıyor; ancak Büyük Frigya'daki mezar taşlarında Helenistik çağa kadar görülen Frig yazısının, varsa, henüz "tanıtım araçları" bulunamamıştır.

Dağlık Frigya'nın dinsel merkezi konumundaki Yazılıkaya'da, çevresindeki Frig yerleşkelerinde bugüne kadar yeterli inceleme ve araştırmalar yapılamamıştır.

Frig şehirleri, tümülüsleri ve mezarları definecilerin saldırısına uğramakla birlikte "kazı" yapılacak binlerce yer vardır. Maddî imkânsızlıklar nedeniyle bu alanlar korunamadığı gibi, bilim adamlarının yapacağı kazılara da bugüne kadar yeterli destek verilememiştir. Bu nedenle,

Yazılıkaya'nın dünya kültür mirası listesine alınabilmesi için gerekli çalışmalara vakit geçirilmeden başlanması; Frig eserleri tamir edilerek bu eserlerin koruma altına alınması; Antik Kentin ve Yazılıkaya Köyü'nün bir gelişim projesi yapılarak turizme ve araştırmacıların hizmetine sunulması; tarihî mirası, çevre doğal yapısı etkin bir şekilde korunarak, gelecek nesillere değerinden hiçbir şey kaybetmeden aktarılması; bir planlama süreci başlatılarak bölge için koruma, geliştirme esaslarının sağlıklı bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir.

Çevre ve Orman Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazılıkaya'daki doğal ve kültürel varlıkların korunması için ortak bir çalışma yürütmeli, Yazılıkaya ve çevresi "Milli Park" olarak ilân edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Altınok, B.,1995. Tarih Öncesi İnsan. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
Çapar, Ö., 1987. Fhrygia ve demir Devrinde Anadolu Kavimleri. AÜDTCF Der.XXXI, Sayı:1-2.
Diker,S., 200. Anadolu'da On Bin Yıl, Türk Dili'nin Beş bin Yılı. Töre Yayın Grubu, İstanbul.
Ökmen,M.,1973. Herodot Tarihi. Remzi Kitabevi, İstanbul.
Sevin, V.,1982. Fhryglar, Anadolu uygarlıkları Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınları, İstanbul.